

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány a szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar hallgatóinak körében 2019-ben végzett olvasáskutatás koncepcióját, elméleti keretét vázolja, továbbá eredményeit elemzi. Az olvasásfelmérést egy megnyert tartományi projekt tette lehetővé, ennek keretében fogtak össze a kar oktatói, hogy érzelem és megértés összefüggéseit vizsgálják. Az interdiszciplináris kutatás két tudományterület, vagyis irodalomtudomány és pszichológia korrelációját teszi lehetővé. A projektkutatás irodalmár résztvevői tudatos kritériumok alapján választották ki azt a hat szöveget/szövegrészletet, amely különböző intenzitású emocionális hatást válthat ki olvasójából, majd a szövegértés mérésére egy kérdőívet is összeállítottak. A jelenlegi tanulmány a vizsgálat irodalmi szempontjaira koncentrál.

Kulcsszavak: olvasáskutatás, interdiszciplinaritás, pedagógusjelöltek, érzelem, megértés, memorizálás, eredmény.

ABSTRACT

The study outlines the concept and theoretical framework of reading research conducted by students of the Hungarian Teacher Training Faculty of Subotica in 2019 and analyzes its results. The reading survey was made possible by a winning regional project where faculty teachers came together to examine the relationship between emotion and understanding. The interdisciplinary research allows for the correlation of two disciplines, namely literature and psychology. Based on conscious criteria the litterateur participants of the project research selected six texts, which might produce emotional effects of varying intensity from their readers, and then constructed a questionnaire to measure reading comprehension. The current study focuses on the literary aspects of the study.

Keywords: reading research, interdisciplinarity, teacher candidates, emotion, understanding, memorization, results.

BEKE OTTÓ
GRABOVAC BEÁTA
HÓZSA ÉVA
SAMU JÁNOS

Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű
Tanítóképző Kar
hozseva@eunet.rs

AZ ÉRZELMEK RETORIKÁJA
(OLVASÁSKUTATÁS A SZABADKAI MAGYAR
TANNYELVŰ TANÍTÓKÉPZŐ KARON)

The Rhetoric of Emotions

Retorika emocije

I. Bevezetés: összetett aktivitás és interdiszciplinaritás

Az olvasással kapcsolatos eddigi kutatások a vizsgált tevékenység alapvető összetettségének megfelelően az interdiszciplináris távlatnyitás fontosságát emelik ki. A jelenlegi olvasásfelmérés szintén interdiszciplináris jellegű. Az írásban rögzített nyelvi kód értelmezésének kereteit, kontextusait és szituációit, különböző módozatait a potenciális olvasók számára adott, illetve majdan adódó szövegek és lehetőségek sokszínűségének megfelelően intézményes és részben informális keretek közösen artikulálják, ezáltal kerülnek elsajátításra, interiorizálásra. Az irodalomtudomány és a pszichológia tudományterületei lehetővé teszik a több szempontú megközelítést, illetve ezek komplexitásának vizsgálatát. Erdélyi Margit írja az olvasás folyamatáról: „Főleg pszichológiai megközelítések világítanak rá arra, hogy az olvasás folyamatában körültekintő, összetett aktivizálás szükséges, s elmaradhatatlan a dialógus olvasó és mű között. Ez a tény pedig széles skálájú sokszínűséget feltételez, mert ahány olvasó, annyiféle értelmezése lehet egy-egy műnek, sőt ugyanaz az olvasó is értelmezhet másképpen egy másféle kontextusban vagy szituációban (pl. újabb háttérismerettel felvértezve, újraolvasások alkalmával, különböző élethelyzetekben)” (ERDÉLYI 2013: 11).

A 2019-ben végzett vajdasági magyar felsőoktatási vizsgálat az érzelmek és az olvasás összefüggéseire fókuszál. Irodalomtudományi szemszögből elengedhetetlen a szövegértés ellenőrzése, erre szolgált az a kérdőív, amelyet a szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar irodalmárai állítottak össze. A kérdőív a szövegértést – az olvasás fentebb érintett multifaktoriális jellegét és dialogikusságát figyelembe véve – különböző típusú

kérdések segítségével ellensúlyozta, illetve egészítette ki. A kérdések között nyitottak és eldöntendők egyaránt szerepelnek. Ezek megválaszolása által árnyalt és pontos kép bontakozik ki egy-egy olvasási folyamat milyenségéről, a megértés mélységéről, továbbá az azzal elválaszthatatlanul összekapcsolódó memorizációról. Az említett komponensek a szövegekre összpontosító specifikus kérdések megválaszolása révén viszonylagos pontossággal egymástól külön is vizsgálhatóak, miközben magát az olvasást együttes jelenlétük kíséri végig. Csakis arra az adatra, szövegösszefüggésre, következtetésre emlékezhet vissza az olvasó, amelyet valamilyen szinten megértett, továbbá a megértés mindig előfeltételezi az emlékezetbe vésést.

Az empirikus kutatás azért érdemel fokozott figyelmet, mert tanító- és óvopedagógus-jelöltek körében valósult meg, vagyis a kiválasztott célcsoport jövője pályája az olvasástanításhoz, a kezdő olvasók motiválásához, valamint a kisiskolások lehetséges „olvasási és információkezelési stratégiáinak” (CSÍKOS 2007: 121) alkalmazásához kapcsolódik. A vizsgálat által felölelt személyek a köznevelési és -oktatási intézmények leendőbeli munkatársaiként, szakembereiként nem csupán az irodalmi műveltség átadásának alapjait, kommunikációs-nyelvi-olvasási csatornáit, hanem egyúttal a kulturális élet egyéb területeihez, valamint a tudományossághoz vezető utat is bejárhatóvá teszik. A modern polgári élet mindennapjai előfeltételezik és megkövetelik a minél magasabb szintű olvasástudást. A világháló jelentős mértékű, illetve több kutató által vélelmezett domináns textualitása (FERRARIS 2008; ECO–CARRIÈRE 2010) hasonló követelményeket támaszt.

Az eddigi egyetemi tapasztalatok arra utalnak, hogy „a felsőfokú óvo-, tanító- és tanárképzésnek határozottabban megfogalmazott feladatokat kell magára vállalnia mind az elmélyült olvasáskutatás terén, mind az olvasástanítási módszerek felülbírlata, eredményessége tekintetében” (ERDÉLYI 2013: 26). Ennek hátterében többek között a kulturális tér egyre határozottabb mértékben tapasztalható megváltozása, technicizálódása, majd pedig digitalizációja, továbbá az olvasási feladatok differenciálódása és az új típusú olvasási módok megjelenése és meghatározóvá válása (FARKAS 2003) húzódik meg.

Érzelem és művészet szövevénye szinte kibogozhatatlan, „az egymástól különböző típusú, de azonos formájú érzelmek” biztos kézzel való szétválasztása ugyancsak „költői kuszaságot” eredményez (MÉRŐ 2010: 303). Az egyetemi hallgatók körében elvégzett olvasáskutatás azonban céltudatosan arra irányult, hogy a szövegeknek az olvasókra gyakorolt érzelmi hatásai mennyire és hogyan befolyásolják a szövegek megértését, befogadását és emlékezetbe vésődését.

II. A kutatás bemutatása: érzelmi reprezentáció és megértés

II.1. Az olvasáskutatás helyszíne a szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, célcsoportja pedig az intézmény hallgatóiból áll össze. A tantermi vizsgálat hipotézise: a szöveg által kiváltott emóciók intenzitása elősegíti a szövegértést és egyúttal az emlékezetbe vésést, illetve a két jelenségcsoport között korreláció áll fenn. Minél erősebb a befogadóra

gyakorolt érzelmi hatás, annál könnyebben jut el az olvasó a megértésig, az azzal elválaszthatatlanul összefüggő memorizálásig, majd az interpretáció aktusáig.

A szövegválogatást a projektum irodalmár tagjai közösen végezték. A szelekció kritériumai a következők:

a) A kiválasztott *olvasmányok* között szépirodalmi és irodalomelméleti szövegek is jelenjenek meg. Ezáltal ugyanis a kifejezett mértékben retorikus és referenciális nyelvhasználati mód együttesen képviselteti magát, továbbá az egymástól elválasztott, ám mégis közös, kérdőíves keretben megjelenő fogalmi és narrativizációs jelleg szintén hozzájárul a sokszínűséghez. Feltételezhető, hogy a szépirodalmi szövegek, többek között az általuk tematizált emocionális regiszternek, valamint a nyelvi kód különböző szinteken megnyilvánuló rendezettségének köszönhetően sikeresebb megértést és emlékezetbe vésést eredményez. Feltételezhetően a teoretikus szövegek azonos szintű értelmezése és elemeinek memorizációja hosszabb olvasási időt igényel.

b) A szövegek között teljes szövegek és részletek is legyenek! Ennek következtében a szöveghatárokkal kapcsolatos változatosság is megjelenik a felőlt korpuszban. A jól kivehető, grafikailag is jelölt szöveghatárok, illetve azok hiánya ugyanis érinti az olvasás folyamatát. Az önmagába zárt, illetve befejezett szöveg a totalitás illúzióját villantja fel, míg a részlet olvasása határozottabb mértékben sarkall inter-, illetve transztextuális kapcsolatok felfedezésére, továbbá felidőzésére.

c) Műfaji szempontból változatos szövegeket olvassunk! Ennek fontosságáról a fentiekben már szó esett. A műfaji változatosság az építőelemként, illetve hordozóként megjelenő nyelvi kód különböző szintű strukturáltságát, továbbá különböző nyelvi, stilisztikai és retorikai megoldások alkalmazását jelenti, amelyek közül az ironiát, a szarkazmust, a fokozást, az ellipszist, az allúziót érdemes kiemelni.

d) A szövegekben a legváltozatosabb érzelmi utalások és ráhatások forduljanak elő! Ez a követelmény a pszichológiai alapú kutatás lehetőségét teremti meg az olvasatott szövegek tekintetében. Ez a kritérium az előbbivel közösen nyeri el értelmét, illetve azt egészíti ki. A *c* pontban megfogalmazott elvárás ugyanis a nyelv szövetében megformálódó emocionalitásra összpontosít, a *d* pont alatti követelmény pedig inkább olvasáspszichológiai jellegű, és az olvasóban kiváltott érzelmi hatást teszi kutathatóvá, felmérhetővé. Feltételezhető ugyanis, hogy a szövegekben megjelenő, azok által tematizált érzelmi regiszter a befogadó érzelmi világát sem hagyja érintetlenül.

e) A kutatásba gyermekirodalmi szöveget is vonjunk be! A gyermekirodalom aktualizációja szoros összefüggésben áll az intézmény profiljával, a felőlt személyek olvasói motivációjához pedig nagyban hozzájárul. A gyermekirodalmi alkotások hegemoniája eltorzíthatta volna a kutatás objektivitását, így ez a szövegtörzs csupán egyetlen elemként képviselteti magát az olvasásra szánt szövegek között. A kiválasztott rövid, enigmatikus, teljes szöveg (Darvasi László: *Pálcikájából az Óriási frizura*) megértéséhez a ragadós, óriási frizura kilétének beazonosítása, megfejtése szükséges.

f) Magyar irodalmi és fordításszövegek is szerepeljenek a felmérésben, pl. az idegen nevek és közeg, valamint utalások miatt! A mai olvasó számára ugyanis a teljes mértékű

kulturális és nyelvi homogenitás ellenhatást válthat ki az interpretációban, ennek megfelelően is indokolt a változatosság beépítése a szövegtörzshez. A nethasználat nemzetközi, sőt, globális viszonyai között szocializálódott olvasó számára a nyelvi és kulturális tarkaság mindennapi tapasztalat.

g) Többnyire eltérő nyelvhasználatú, illetve beszédmódú kortárs szövegekre fókuszáljunk! Ezáltal a megértés és a memorizálás a kurrens nyelvi kód gyakran retorizált, különböző szinteken stilizált szekvenciákra irányul. Ez a követelmény a *c* és a *d* pontban megfogalmazottakkal szoros összefüggésben fejt ki hatását.

Az említett szempontok alapján végül hat szöveggel, illetve szövegrészlettel találkoztak a hallgatók. A felhasznált szövegek az alábbiak:

a) Mc Carthy, Cormac: *A véres délkörök, avagy vörös alkony a nyugati égen*. Fordította: Bart István;

b) Darvasi László: Óriási frizura. *Pálcika, ha elindul. Akkor aztán zsupsz;*

c) Darvasi László: *A könnyemutatványosok legendája;*

d) Hernyák Zsóka: Tanár Úr verekedése. In: Uő: *Morze. Kispróza;*

e) Majtényi Mihály: Különös ajándék. In: Bori Imre, Juhász Géza, Szeli István vál. *Különös ajándék. Jugoszláviai magyar elbeszélők;*

f) Eco, Umberto: *Hat séta a fikció érdekében*. Fordította: Schéry András (3. előadás).

II.2. A felmérés eredménye

Az elvégzett empirikus alapú, kérdőíves olvasáskutatás kvantitatív eredményeiből kiviláglik, hogy a megfogalmazott hipotézis igazolást nyert. Az olvasóra gyakorolt érzelmi hatás az értelmezéshez és az emlékezetbe véséshez egyaránt hozzájárul.

A jelenlegi projektkutatás validitása megkérdőjelezhető, hiszen a hiteles eredményhez a szövegtörzs és az adatszolgáltatók számának kiterjesztése, a tér- és időbeli dimenziók további vizsgálata szükséges. Ez a „részeredmény” mégis igazolja a kutatás hipotézisét, miszerint az érzelmek intenzitása nagy mértékben befolyásolja a szövegértést. A szövegértés lehetővé tette ennek megfigyelését, ugyanis – a sokkoló hatású szövegtől a megrendítőig – a szélsőségek és a vegyes töltetű érzelmek is jelen voltak.

Az eredmények feldolgozása több nehézségbe ütközött. Figyelembe kellett vennünk az olvasottság hiányát, illetve a sokféle esztétikumhoz vonzó hallgatókat, akik most nem szabadon választhatták meg olvasmányukat, mindez a jelenlegi konkrét szövegértésre is hatott. A posztmodern szövegek, az intertextuális és intermediális utalások értelmezése számos akadályba ütközik, ezt az oktatási folyamatban is tapasztaljuk. Értő olvasásig és interpretációig, valamint a retorikai-stilisztikai vonatkozások felfedezéséig azok a hallgatók juthatnak el, akik számára az olvasás folyamatos tevékenység, mindennapjaik része, nyelvi kultúrájuk pedig megfelelő szintet ér el. Az irodalmárok által összeállított kérdőív a szövegben rejlő információ megértésére irányult, amely a gyakorlott olvasók többsége esetében nem jelent kihívást. Az iskolai olvasástanításban mind inkább összpontosítani kellene erre a szempontokra. A tanítóképző karokon az irodalomórák megfelelő óraszámával tudják felkészíteni a tanítójelölteket az olvasási módok elsajátítására, hogy a későbbiek

során ezt tanítani tudják. Az érzelmek iránti fogékonyságról, az érzelmi intelligencia hátterbe szorulásáról sok vita folyik manapság a tudományban, a mostani megmértetés is felvetette ezeket a diszkurzív kérdéseket.

Függelék KISPROJEKTUMI KÉRDŐÍV (2019)

I. Minden szövegre vonatkozik:

1. Kit tart a szöveg főszereplőjének? Indokolja meg röviden!
2. Talált-e borzongató elemeket a szövegben? Említsen példákat!
3. Milyen kulcsfontosságú, a szövegben megjelenített tárgyakat emelne ki? Írjon példákat!
4. Érzékelt-e szó szerinti vagy tágabb értelemben vett határokat/határátlépéseket a szövegben?
5. Illesse három jelzővel a szöveg beszédmódját, stilisztikai-nyelvi sajátosságait!
  - a) _____
  - b) _____
  - c) _____

II. Konkrét szövegértés

6.) Darvasi László: *A könnyemutatványosok legendája*

Mit érez Bahaj Jánossi György szitkozódásainak hatására?

Mc Carthy, Cormac: *A véres délkörök, avagy vörös alkony a nyugati égen*

Hogyan jelenik meg a menyasszony a szövegben?

Eco, Umberto: *Hat séta a fikció erdejében*

Milyen térbeli művészeteket említ Eco példaként?

Majtényi Mihály: *Különös ajándék*

Kinek árulják el a gyerekek a függöny mögött rejtőző kép titkát?

Darvasi László: *Pálcika... – Óriási frizura*

Mivel magyarázza, hogy Pálcika frizurája ragadós és ehető?

Hernyák Zsóka: *Morze – Tanár Úr verekedése*

A Tanár Úr vélekedése szerint „ami nem öl meg, az _____” Hogyan fejezi be az idézett mondatot?

Kiadások

Mc Carthy, Cormac 2014. *A véres délkörök, avagy vörös alkony a nyugati égen*. Fordította: Bart István. Budapest: Magvető

Darvasi László 2012. *Óriási frizura. Pálcika, ha elindul. Akkor aztán zsupsz*. Budapest: Magvető, 38.

Darvasi László 2009. *A könnyemutatványosok legendája*. Budapest: Magvető

Hernyák Zsóka 2017. *Tanár Úr verekedése*. In: Uő.: *Morze. Kispróza*. Zenta: zEtna, 45–46.

Majtényi Mihály 1975. *Különös ajándék*. In: Bori Imre, Juhász Géza, Szeli István vál.: *Különös ajándék. Jugoszláviai magyar elbeszélők*. Újvidék: Forum Könyvkiadó, 88–92.

Eco, Umberto 2002. *Hat séta a fikció érdekében*. Fordította: Schéry András (3. előadás). Budapest: Európa Könyvkiadó, 84–87.

Irodalomjegyzék

CSÍKOS CSABA (2007): *Metakogníció. A tudásra vonatkozó tudás pedagógiája*. Budapest: Műszaki Kiadó, 117–132.

ECO, Umberto – CARRIÈRE, Jean-Claude (2010): *Ne remélje, hogy megszabadul a könyvektől* [a beszélgetéseket vezeti: Jean-Philippe de Tonnac]. Budapest: Európa Könyvkiadó

ERDÉLYI MARGIT (2013): *Olvasás és szövegértés*. Dunaszerdahely: Media Nova M, Nap Kiadó

FARKAS Károly (2003). *Gyorsolvasás – Számítógép: Hatékony informálódás a nyomtatott és az elektronikusan megjelenített dokumentumokból*. *Új Pedagógiai Szemle*, ápr.: 34–45.

FERRARIS, Maurizio (2008): *Hol vagy? A mobiltelefon ontológiája*. Budapest: Európa Könyvkiadó

MÉRŐ LÁSZLÓ (2010): *Az érzelmek logikája*. Budapest: Tercium Kiadó